SİVAS - KAYSERİ VE DOLAYLARINDA ERETNA DEVLETİ

Ord. Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILI

Eretna ismi hakkında bir tetkik – Eretna'nın milliyeti ve ailesi – Eretna'nın emîrliği – Demirtaş ile münasebeti – Demirtaş'a vekâleten Anadolu valisi olması – Eretna'nın Ebû Said Han'a itaati – Eretna'nın rakib hanlar mücadelesindeki siyaseti – Eretna'nın Mısır sultanının naibi olması – Eretna'nın istiklâlini îlân etmesi – Eretna'nın Çobanîlerden Şeyh Hasan Küçük'e galebesi – Çobanîlerle muhasamaya devam – Eretna'nın vefatı ve kabri – Eretna hakkında müverrihlerin mütalâaları – Eretna'nın ilim ve fazileti ve fasih olarak Arapçayı bilmesi ve konuşması – Eretna'nın evlâd ve ailesi – Eretna'nın oğlu Şeyh Hasan Bey – Diğer oğulları Mehmed ve Cafer Beylerin mücadeleleri – Mehmed Bey zamanı – Mehmed Bey'in ümeranın ittifakıyle katli – Alâüddin Bey bin Mehmed Bey zamanı – Mehmed Bey bin Ali Bey zamanı – Eretna hükümdarlarının sikkeleri – Eretna aile şeceresi.

ALÂÜDDİN ERETNA

İlhanîler zamanında *Memâlik-i Rum* denilen Orta Anadolu'da XIV. asrın ilk yarısında 736 H. (1335 M.) de Mogol emîrlerinden Alâüddin Eretna tarafından kurulmuştur.

ERETNA İSMİNİN TETKİKİ

Bu isim Türk tarihçileri tarafından *Ertena* diye okunuyordu. Bu gün eldeki eserlerin tetkiki neticesinde bunun ortada *t* ile Eretna veya d ile Eredna olduğu görülmüştür. Meselâ Bezm-ü Rezm'in en eski yazması olup Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed için yazılan nüshasında bu isim *Eretna* olarak harekelenmiştir. Selâhuddin Safedî اعيان العصر *Âyân-ül-asr* ismindeki eserinde hemzenin fethi ve tâ'nın sükûnu ile Eretna diye kaydetmiştir. Yine Âyân-ül-asr ile درة الاسلاك *Dürret-ül-eslâk* müellifinin söyledikleri kıtaların sonundaki (ارتنا ارتنا كالا اردنا) ve (بسجن القبور ارتنا ارتنا) mısralarında da isim Eretna diye okunuyor.

Eretna ve Kadı Burhaneddin tarihçesinde Kadı Burhaneddin Ahmed lisanında (ان رواة التاريخ اخبرتنا بان هذا الديار من بنا سلطاننا ارتنا) secili ibarede de Eretna'dır[1].

Dürr-i yetim ve büyük inci mânasına gelip Sanskritçede *Radna* ve Mogolcada *Aratna* şeklinde yazılan bu isim, Farscada *Eretna* imlâsiyle kaydedilmiştir[2].

Bir de Köprülü kütüphanesinde 1522 numarada (الثانى من كتاب التكمله و الذيل و الصله) isimli bir eser var. Bu eserin baş tarafında Fîrûzâbâdî'nin hattiyle yazılan ibarede Eretna ismi üstün esreli olarak ارتنا Eretna imlâsiyle yazılmıştır[3].

Bundan başka Eretna âlim bir zat olduğundan meşhur Allâme Takiyyüddin Ali es-Subkî'ye tefsir ve hadîse müteallik sorduğu suallere karşı Subkî:

كم حكمة ارتنا اسولة ارتنا

mısraiyle ismin Eretna olduğunu göstermiştir. Enverî'nin Düsturnâmesindeki

Hem Eredna gönderübdür iki er
Mancınık işi iki ehl-i hüner

beyti de[4] ismin Eretna olduğuna misaldir.

Bir de bu ismin Ertena okunuşunu söyleyen bazı eserler de vardır. Meselâ İbn Tanrıbirdi'nin النجوم الزاهره *En-nücum-üz-Zâhire* isimli tarihinde telâffuz şekli gösterilmeksizin (توفى النوين ارتنا

[1] Yazanın ismini bilmediğimiz *Eretna ve Kadı Burhaneddin* tarihçesinde müellif "halen diyarımızda (Kayseri'de) şâyi olduğuna muvafık elif-i meftûha ve râ-i meftûha ve tâ-i sâkine ve nun-ı meftuha ve sâkine ile olmaktır" dediğine göre mahallince de Eretna olduğu malûm oluyor.

[2] E. Blochet, La Conquete des etats nestoriens de l'Asie Centrale par les schutes (par. 54) Paris 1920.

[3] Bu eseri Firûzâbadî yanında bulundurmakta ve mütalâa etmekte imiş. Bunu kendisinden Mısır hükümdarları istemişler, vakıf olduğundan bahis ile vermemiş. Sonra bu eseri fâzıl, âlim kıdvet-ül fuzâlâ-i Arab ve Acem diye tavsif ettiği *Felekâbâd*'lı (Eğridirli) İmadüddin İvaz isminde bir Türk âlimi istediğinden onun yüksek faziletine ve kemaline binaen hükümdarlara vermediği eseri İmadüddin İvaz'a hediye etmiştir. İşte bu, Köprülü kütüphanesi nüshasında Fîrûzâbâdî'nin notları vardır.

[4] Düsturnâme - Enverî (Merhum Profesör Mükrimin Halil Yinanç neşri). Aydın oğlu Umur Bey İzmir'i işgal eden frenklerle harb ederken Sivas ve Kayseri hükümdarı Eretna'dan mancınık fennine vâkıf mancınıkcı istemiş o da iki kişi göndermişti.

و قبل ارطنا) kaydiyle ارطنا Ertana imlâsını yazmış, Tac-üt-tevârih ile Oruç Bey tarihlerinde (*Ertana*) şeklinde gösterilmiş, صبح الأعشى *Subh-ül-âşa* da harekeli şekilde *Ertena* olarak yazılmıştır [5]. Dulgadır oğlu Süleyman Bey vakfiyesinde dal ile اردنا *Eredna* diye kaydedilmiştir. Millet kütüphanesinde تواريخ ملوك ماضى *Tevârih-i Mülûk-i Mâzi* isimli tarihî takvimde Eretna adı dört yerde أرطنه imlâsiyle yazılmıştır.

Şikârî Karaman tarihinde "öyle büyük adam idi ki gören dev sanırdı, sığıra binerdi" diyor ve ondan naklen *Câmi-üd-düvel* şeci' ve heybetli ve cesim-ül cüsse olduğundan atlar taşıyamazdı, öküze binerdi demektedir.

Divan-ül-lûgat-it-Türk'de bu isim اردنى Erdini [6] ve ارتنى Ertini [7] suretlerinde olup *Dürr-iyetim* yani büyük inci demektir; yukarıda işaret edildiği üzere Mogolca *Aratna* denilmektedir.

Biz rahmetli Rıdvan Nafiz Bey'le beraber *Sivas şehri* isimli eserimizi neşrederken bu ismi *Ertena* olarak kaydetmiştik; sonradan yaptığımız tetkikat اردنا - ارتنا Eretna olduğunu göstermiştir.

ERETNA'NIN MİLLİYETİ VE AİLESİ:

Eretna'nın milliyeti daha ziyade Mogol olarak bilinmekte idi [8] Halbuki bu zatın aslen Türk olup Mogolların hizmetine girdiğini söyleyen müdekkikler isabet etmişlerdir.

(*Tarih-i Olcaytu Han*) ismiyle yazılmış olan Farsça tarih [9] baş tarafında İlhani hükümdarı Olcaytu Mehmed Hüdabende'nin

[5] Subhul-Â'şâ c. VII, s. 276 da aynen harekeli olarak Ertena imlâsındadır. Bu, Memlûk Sultanı tarafından Eretna'ya yazılan nâmede vardır.

[6] اردنى الدر اليتيم و منه يقال فى التاء ارتنى معناه صاحبه البدن كاالدرة اليتيمه Divan-ı lügat-it-türk, c. I, s. 126.

[7] ارتنى أزك - اى صاحبه البدن كالدرة لان الدرة اليتيمه تسمى اردنى فتبدل Aynı eser c. 15. s. 68.

[8] İbn Arabşah, Eretna'nın Moğol olduğunu söyler. Şikârî de babası Cafer'i Moğol gösterir. Timur Yıldırım Bayezid'le muharebe tedarikinde iken Yıldırım tarafında olan Moğol beylerinden Fazıl namındaki reise gizli haber gönderip hasebiniz hasebime, nesebiniz nesebime muttasıl iken min gayri ihtiyar âbâ ve ecdadınız Rum diyarına (Anadolu'ya) dahil olup ilelebed devlet ve izzetten hâlî olmayıp hattâ memlûkünüz olan Eretna Rumda ekber melik ve âhır mülûkünüz olmuşken şanınıza seza olur mu ki taraf-ı meymenet-şerefimi koyup Aliyyüs-selçukînin (Alâüddin Keykubad) mâtukı olan Osman'ın merkukı makamında ola"

[9] Tarih-i Olcaytu Han (Ayasofya kitapları numara 3019).

aile ve ümerasını sayarken emîrlerden on beşinci olarak zikredilen ve uygurlardan olan Torumtaz ile kardeşleri *Senktaz* ve *Eredna*'dan bahsetmektedir[10]. Tarihin bu mütalâasına göre Eretna Mogol olmayıp *Uygur* türklerindendir.

Eretna'nın emîr bulunduğu sırada yazılan bu eserin kaydı bizce en kıymetli bir vesikadır. Bu eserde hem Eretna'nın milliyyetini ve hem de iki kardeşi olduğunu öğreniyoruz. Bir de eserde isim sırasına bakılacak olursa orada Eretna üçüncü olarak gösteriliyor ki bu da tahminimize göre kardeşlerinin en küçüğü olmasıdır.

Eretna'nın lakabının Alâüddin olduğunu İbn Batuta seyahatnamesi ile sikkelerinden anlamaktayız. Kendinden evvel vefat eden oğlu Şeyh Hasan Bey'in kabir kitabesinde lakabı Seyfüddin diye hakkedilmiştir[11]. Mamafih bir hükümdarın muhtelif elkabı olduğu malûmdur.

Eretna'nın babası ümeradan Cafer Bey olup onun hakkında sarih bir kayıt yoktur[12]. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi ümeradan iki erkek kardeşi ile Emîr Çoban'ın oğlu Demirtaş'ın zevcesi olan bir de kız kardeşini biliyoruz.

Eretna'nın, Olcaytu Han zamanında *Anadolu*'da bulunan bir fırka Mogol askerinin kumandanı olduğu görülüyor ve ikinci derecedeki emîrlerden bulunurken Anadolu valisi Demirtaş'ın kayın biraderi olduğu için bu karabet sayesinde birinci derecedeki emîrler arasına girmiştir.

Demirtaş, 727 Zilhicce (1327 Ekim)de Memlûk sultanlığı topraklarına iltica ederken yerine vekil olarak kayın biraderi Eretna'yı bırakmıştı[13]. Demirtaş'ın *Mısır*'a gitmesini müteakip Eretna, İlhan Ebû Said Han'a arîze takdim ederek kendisine itaatte sâbit kadem olduğunu arzeylemiştir[14].

[10] s. 139 «شانزدهم امیر ترمتاز و دو برادر سنکتاز و ارتنا از قوم اویغور»

[11] Amasya Tarihi III. ciltte Eretna'nın bir mahlâsının da Reşidüddin olduğunu yazıyor.

[12] Şikârî'nin kaydına göre Cafer Bey Selçuk emîrlerinden imiş, III. Alâüddin Keykubad tarafından *Kayseri* emîri olup Ali Bey adında bir de kardeşi varmış. Cami-ud-Düvel'e göre Anadolu'ya yayılan Tatar emîrleri Anadolu Umumî Valisine tâbi iken İlhanilerin zaafı üzerine müstakil olmuşlardı. İşte bunlardan *Kayseri* ve *Sivas* hâkimi olan Eretna'nın babası Cafer Bey imiş.

[13] Cami-ud-Düvel, Demirtaş'ı yakalamak üzere Ebû Said'in Eretna'yı Anadolu'ya gönderdiğini yazar. (CII. , s. 443, 444).

[14] *İbn Haldun, c.* V, *s.* 561.

İlhan hükümdarı, Demirtaş'ın yerine Anadolu valiliğine tâyin edip göndermiş olduğu Büyük Şeyh Hasan'ı Eretna kabul ile sadakatini göstermiş olmasından dolayı mevkiini muhafaza ile yeni valinin mûtemedi oldu[15].

Büyük Şeyh Hasan, İlhanilerin son Anadolu valisi idi; Ebû Said Bahadır Han'ın evlât bırakmadan 1335 de vefatiyle *İran*'da vukua gelen karışıklıklar içinde Büyük Şeyh Hasan, Moğolların büyük hanedanından olduğu için bir külâh kapmak mütalâasiyle *İran*'a giderek *Anadolu*'da yerine Emîr Eretna'yı vekil bırakmıştı.

* * *

Belletende bundan evvel yayınlanan Demirtaş kısmında Demirtaş'ın oğlu Küçük Şeyh Hasan'dan bahsederken yazıldığı üzere İlhaniye saltanatını elde etmek için iki Şeyh Hasan ve bunların hükümdar olarak gösterdikleri Hanlar arasında devam eden mücadelede Eretna'nın vali-i umumisi Büyük Şeyh Hasan mağlûp olduğundan Eretna *Anadolu*'da istinadsız kalmış ve pek nâzik duruma düşmüştü (738 H.=1337 M.)[16].

Eretna güzel idaresi sayesinde emri altındaki yerlerde mevkiini kuvvetlendirmekle beraber Şeyh Hasan Kebîr'e karşı manevî bağlılığını kesmedi. Hattâ Şeyh Hasan'ın hükümdar îlân ettiği Mehmed Han, Cihan Timur ve Toga Timur Hanlar namına sikke bile kestirmiştir[17].

ERETNA'NIN MISIR SULTANININ NAİBLİĞİNİ KABULÜ

Demirtaş'ın oğlu Küçük Şeyh Hasan, *Aladağ* harbinde Büyük Şeyh Hasan'ı mağlûp ettikten sonra *Anadolu*'da Büyük Şeyh Hasan'ın vekili bulunan Eretna'ya, kendisine tâbi olmayı teklif etti ise de Eretna bu teklifi kabul etmedi[18]. Bunun üzerine

[15] *İbn Haldun*, *c.* V, *s.* 561 ve *Subhul Â'şa*, *c.* V, *s.* 364.

[16] Bu karışık durumdan faydalanan Memlûklerin *Behisni* naibi İzzeddin Özdemir 736 Zilhicce (1335 Temmuz) *Dârende* kalesini muhasara etmiş ve 737 Muharremi ortasında (1336 Ağustos sonu) aman ile zabteylemiştir (Ebü'l-Fida c. IV, s. 120).

[17] Büyük Şeyh Hasan, tayin ettiği bu hükümdarları birer birer hal'ederek 741 H. (1340 M.)'de kendisi hükümdarlığını îlân eyledi.

[18] *İbn Haldun*, Eretna'nın ibtida Hasan bin Timurtaş'a biat edip sonradan Mısır Sultanının itaati altına girmiş olduğunu yazar (c. V, s. 560).

Küçük Şeyh Hasan, bunun idaresindeki yerlere tecavüz ile *Doğu Karahisar*'a kadar olan yerleri istilâ ve tahrip etmişti.

Bu durum üzerine mevkiini tehlikede gören Eretna Kayseri kadısı (Siracüddin Süleyman)'ı Mısr'a Memlûk Sultanı Melik Nâsır'a göndererek Anadolu'da sultanın nâibi yani vekili olarak bulunmağı ve kendisine yardım edilmesini rica etmişti[19]. Eretna'ya Melik Nasır Mehmed tarafından gönderilen fermanda

نائب السلطنة الشريفه بالبلاد الروميه

ibaresi vardı[20].

Eretna'nın Memlûk sultanlığının himayesini kabul etmesi 738 H. (1337 M.) senesine rastlar. كتاب السلوك *Kitab-üs-sülûk*'de *Eretna*'-nın, *Mısır*'ın naibliğini kabul ettiğine dair şu kayıd vardır :

"Küçük Şeyh Hasan ile onun tarafını iltizam eden Hâyır bin Mühenna, Eretna üzerine harbe hazırlandılar. İbn Mühenna maiyyeti araplarını topladı ve Mısır tarafından İbn Mühenna'ya arapların beyi olmak üzere menşur verildi. Bunun akabinde durumu tehlikeli gören Eretna, Mısır hükümdarına bir elçi göndererek Sultanın *Anadolu*'da naibi olmasını ve sultan namına sikke kestirip hutbe okutacağını ve bunun kendisine verilmesini rica etti.

Elçilerine hil'at giydirildi ve iltifat olundu ve Eretna'ya *Memalik-i Rum naibi* olduğunu müş'ir Şerif Şahabeddin Hüseyin bin Kazasker'in kalemiyle yazılmış niyâbet menşurı gönderildi.

İşte Eretna bu tarihten îtibaren 741 H. (1340 M.)'de Memlûk sultanı Melik Nâsır bin Klavun'un vefatına kadar durumunun icaplarına göre Mısır'la rabıtasını şöyle böyle muhafaza etmiş sultan namına hutbe okutmuş, sikke kestirmiş ve kestirdiği sikkelerden bir kısmını sadakat ve bağlılık alâmeti olmak üzere mûtad üzere Mısır'a göndermiştir.

مسالك الأبصار *Mesâlik-ül-ebsar*, Eretna'nın bu cemileleri, gösteriş için yapıp hakikatte sultanın emirlerine ehemmiyet vermedi-

[19] Â'yân-ül-asr, Kitab-üs-Sülûk, Subh-ul-Â'şa, Mesalikül Ebsar. Son me'hazımız şöyle diyor:

« طلب ارتنا تقليداً ناصرياً بنيابة الروم و تردد فى هذا سراج الدين قاضى قيساريه فكتب له فاخلص الموالاة و اقام دعوة الخطبة الناصريه على منابر البلاد الروميه و ضرب السكه باسم الشريف وجهز من الدراهم المضروبه و ذلك كله اظهرطاعة لا اذعان لحكم ولقد حدثنى من تردد اليهم و عرف ماهم عليه انهم رجال صدق ... »

ğini yazar. Bu mütalâayı teyiden *Kitab-üs-sülûk* 740 H. (1339 M.) senesinde Eretna'nın, Memlûk sultanı namına hutbe okutmamasına binaen sultanın Eretna'ya ait uclardaki şehirlerin yağma edilmesini emrettiğini ve *Dârende*'nin de bu suretle zabtolunduğunu beyan eder[21]. Bu, *Dârende* işgali 1338 senesinde olmuş ve sultanın emriyle Dulkadır oğlu Karaca Bey tarafından burası zabt ve tahrib edilmiş ve Eretna ile Karaca kuvvetleri arasında muharebe olmuş Eretna kuvvetleri mağlûp olmuşsa da sonra iki taraf barışmış ve *Eretna*'nın arazisinden alınan yirmi bin koyun, deve ve at iade edilmiştir[22].

ERETNA'NIN İSTİKLÂLİNİ İLÂN ETMESİ

Eretna'nın *Mısır*'la alâkasını kesmesi ve istiklâlini îlân eylemesi tarihi kat'î olarak malûm olmamakla beraber bunu 742 (H. 1341 M.) senesinde olarak tahmin edebiliriz. Bu tarihte *Mısır*'ın naibliğinden çıktığını ve bu yüzden *Darende*'yi kaybettiğini daha evvel beyan etmiştik. Herhalde Eretna'nın istiklâl teşebbüsü *Anadolu* Beylikleri ve İslâm âlemi üzerinde manevî nüfuzu bulunan ve otuz seneden ziyade hükümdarlık eden Melik Nâsır Mehmed'in 741 H. (1341 M)'de vefatını müteakiptir.

[20] *Âyân-ül-asır, En-nücum-üz-zâhire, El-menhel-üs-sâfi.* Bu tabir o tarihe kadar Memlûk sultanlığı devletinde yalnız Şam naibüssaltanalığı için kullanılmış olup diğer naibliklere daha hafif elkab ile hitap edilmiştir.

[21] 739 H. (1338 M.)'de Emîr Zeyneddin Karaca bin Dulakdır, Eretna tarafından *Dârende* naibi bulunan (Hadım Mercan)'ın bir iş için efendisi Eretna'nın yanına gittiği sırada Türkmen beylerinden Emîr Ali Gerger ve sair arkadaşları kırk kişi *Dârende* kalesinin etrafına gidip içeriden kendilerine taraftar bir kişinin gayretiyle iple çekilmek suretiyle kaleye girmişler ve derhal kalede Eretna taraftarlarını öldürmüşler ve kaleyi Dulgadır oğluna teslim etmişlerdir. Dulgadır oğlu keyfiyeti Mısır Sultanına bildirmiş ve Melik Nâsır da *Dârende*'ye Emîr Tengiz'i naib olarak göndermiştir.

Bunu müteakip şikâyeti havi Eretna tarafından Mısır sultanına arize ve hediyeler geldi. Eretna arizesinde kendi ilinin uc taraflarını Türkmenlerin yağma etmelerinden şikâyet ediyordu. Verilen cevapta buna sebep kendisinin Sultan namına hutbe okutup sikke kestirmediği için bu halin vukua geldiği anlatılmıştı.

Eretna'nın gönderdiği hediyeler arasında içi ve dışı atlas ipekle yapılmış bir çadır vardı, bu çadırın pervazı samur kürk idi, döşemesi ipekti. Bu çadıra otuz bin dirhem kıymet biçildi. Hediyeler içinde otuz iğdiş, dört sungur ve on doğan, on çakır, altmış ipek tefsile vardı. (*Kitab-üs-sülûk - Makrizî*).

[22] Makrizî «قدم الخبر أرتنا لم يقم الخطبه ببلاد الروم السلطان و لا يضرب السكه وكتب بالغارة على اطراف بلاده . .»

Eretna'nın bu sırada eski efendisi olup *Bağdad*'ta bir devlet kuran Büyük Şeyh Hasan İlkânî ile olan münasebetinin derecesini bilmemekle beraber bunun samimî olduğunu anlıyoruz. Çünkü Eretna 1340 tarihinden sonra oğlu Şeyh Hasan Bey'i Bağdad'a yollamıştı. Fakat bu çocuk *Mısır*'ın *Behisni* naibi tarafından yolundan alıkonularak *Halep* naibinin yanına gönderilmiş ve *Irak*'a gönderilmeyerek babasına yollanmıştır[23].

Bu mütalâaya bakılacak olursa Eretna'nın, Büyük Şeyh Hasan'la dostluğu anlaşılıyor ise de tâbi ve metbû şeklinde olup olmadığı kestirilemiyor. Eretna'nın 742 H. (1341 M.) den itibaren *Sultan* unvaniyle yalnız kendi adına sikke kestirdiği malûm olduğundan istiklâlini bu tarihten kabul etmek lâzımdır[24]. Bununla beraber Makrizi 743 H. (1342 M.) senesinde (Mısır tahtına İmadüddin İsmail'in cülûsuna mebni olacak) Eretna'nın Bilâd-ı Rum kadısı ile[25] Mısır hükümdarına hediye gönderip Melik Nâsır zamanında olduğu gibi niyabet-i Rumun bâferman kendisine verilmesini arz etmiş olduğunu beyan etmektedir. Eretna'nın başı sıkıldıkça Mısır Sultanının naibliğini kabul, sıkıntı geçince rabıtasını gevşettiği anlaşılıyor. Bu hale göre 742 H. (1341 M.) tarihli sikkesini kat'î istiklâli sikkesi olarak kabul edemiyoruz. Bu son yani 743 H. (1342 M.) tarihli müracaatinin Demirtaş oğlu Küçük Şeyh Hasan'a karşı ihtiyatî bir tedbir olması çok muhtemeldir. Zaten bir sene sonra Eretna'nın Küçük Şeyh Hasan'la muharebeye mecbur olması kendisinin çok ihtiyatlı hareket ettiğini gösterir.

[23] المنهل الصافي *El-menhel-üs-sâfi ve* درر كامنه *Dürer-i kâmine.*

[24] Eretna'nın 742 tarihli sikkesinde (*Es-sultan-ül-a'del Alâüddünya Ved-din* ibaresi vardır. Rakip hanlardan Süleyman'ın da 742 de Sivas ve Engürü (Ankara'da 745 de *Kayseri*'de ve 748 de *Sivas*'ta kesilmiş sikkeleri bulunduğuna göre *Eretna*'nın Süleyman'ın yüksek hâkimiyetini tanıdığı anlaşılıyor (*Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu, kısm-ı salis - Mübarek Galip*). Halbuki Süleyman'ın 744 H. (1344 M.) de hükümdarlıktan hal'edilmiş olduğu malûm olduğundan ya sikkenin tarihi iyi okunamamıştır veya tarihin kaydı yanlıştır.

[25] Bu kadı, Eretna zamanında Kayseri kadısı olan Siracüddin Süleyman'dır. Eretna'nın Mısır sultanının *Anadolu*'da nâibi yani vekili olması için birkaç defa *Mısır*'a gidip geldiğini o tarihte hayatta olan Mesâlik-ül-Ebsar sahibi Şehabeddin Ömerî yazıyor.

ERETNA'NIN KÜÇÜK ŞEYH HASAN'LA MUHAREBESİ

Eretna'nın karşısında en müthiş rakip Çobanilerden Küçük Şeyh Hasan'ın *Âzerbaycan* hükümeti idi. Bu, Eretna'nın arka verdiği Büyük Şeyh Hasan'ı mağlûp etmiş *Azerbaycan*'a yerleşmiş ve kendisine tâbi olmayan Eretna'nın ülkesini *Doğu Karahisar*'ın Batı taraflarına kadar istilâ etmişti.

İşte bu Küçük Şeyh Hasan (Şeyh Hasan-ı sagîr) 744 H. (1343 M.) senesi ortalarında [26] *Sivas* ile *Erzincan* arasında *Kerenbük* ovasında [27] Eretna ile müthiş bir harbe tutuşmuş ibtida mağlûp olan Eretna derhal kendisini toplayarak pek önemli bir galibiyet elde etmişti [28]. Bu galebe ile Eretna, pek çok ganimet malı almış ve bunlar arasında Küçük Şeyh Hasan'ın hükümdar îlân ettiği Süleyman Han'ın bile emval ve eşyası ve haymegâhı elde edilmiş [29] ve Şeyh Hasan ümerasından bir çoğu da esir düşmüştür [30].

Eretna bu muzafferiyetten sonra mevkiini kuvvetlendirdi, sair Anadolu beyleri Eretna'ya karşı hürmetkâr ve çekingen bir durum takınmağa mecbur kaldılar [31].

Eretna, Küçük Şeyh Hasan'ı mağlûp edince onu takip etmedi; çünkü Şeyh Hasan'ın bu mağlûbiyetinden meyüs olmayacağını biliyordu; hattâ evvelce Şeyh Hasan'ın eline geçen yerleri –Erzurum'dan Doğu Karahisar'a kadar– bile derhal geri almağa teşebbüs etmedi.

Küçük Şeyh Hasan bu mağlûbiyeti senesinde karısının tertibi ile katledilmiş ve yerine kardeşi Eşref hükümdar olmuştur. Bu da Eretna'nın topraklarına tecavüzden halî kalmıyordu.

[26] el-Menhel-üs-sâfî, bu harbin 744 senesi Cemaziyelevvelde (1343 Eylül) vukua geldiğini yazar.

[27] Bu mevki isminin İbn Haldun كسنبوك ve Âyân-ül-asır اكرنبوك el-Menhel-üs-sâfî كرنبوك olduğunu yazarlar. Bu ismin *Koçhisar* kazasındaki Karabük ile belki bir münasebeti vardır.

[28] *Kerenbük* harbinde Eretna'nın askeri ibtida mağlûp olmuş ve Şeyh Hasan'ın askeri yağmaya koyulmuştu. Bir tepeden bu durumu seyretmekte olan Eretna, Süleyman Han'ın yanında askerin az olduğunu görünce heman kuvvetini toplayarak oraya hücum edip düşmanı pek müdhiş surette mağlûp etmiştir (*Hâfız Ebrû*, *Zübdet-üt-Tevarih* ve *Tarih Encümeni mecmuası*, *cüz* 25, *s.* 15, 16 ve *Ebû'l fida c.* IV, *s.* 145).

[29] İbni Haldun c. V, s. 558 ve müteakip kısımlar ve Â'yân-ül-asır (Safedî).

[30] el-Menhel-üs sâfî (Ayasofya kitapları, c. I, s. 98).

[31] Mesâlik-ül ebsar (Ayasofya kitapları, c. III).

مطلع السعدين *Matla-us Saadeyn*'de Eretna'nın 745 h 1344 m de *Bağdad*'ta hükümet kurmuş olan Büyük Şeyh Hasan İlkânî'ye tâbi olduğu muharrerdir. Bu kayda bakılırsa Eretna, Çoban oğullarına karşı Büyük Şeyh Hasan'ı hâmi tanımıştır.

751 (H. 1350 M.)'de Eretna, Memlûk sultanına arize takdim ve elçiler göndererek âdet üzere *Memâlik-i Rum* (Anadolu) niyabeti yani Anadolu'da Memlûk sultanının vekili olduğuna dair kendisine ferman yollamasını rica etmiş ve elçilerine ikram olunarak istediği niyabet fermanı gönderilmiştir [32].

Eretna, Memlûk sultanının naibliğini istemesinde ne derece uyanık olduğunu olaylar göstermektedir. Bunun başlıca sebebi, korkunç düşmanı olan Çobanilerden Melik Eşref'tir. Eşref 753 H. (1352 M.)'de Mısır sultanına bir mektup gönderip Eretna'nın, *Azerbaycan* tüccarını *Mısır*'a gitmekten menettiğini yazıp onunla muharebe edeceğine binaen sultanın araya girmemesini rica etmiş ve arzusuna muvafık cevap almıştır [33].

Kitab-üs-sülûk'ün Köprülü kütüphanesi nüshasında Eşref'in Memlûk sultanına mektup yazması 753 Zilkade (1352 Aralık)'dir. Halbuki bazı tarihlere göre Eretna o sene Muharreminde (1352 Şubat) vefat etmiştir. Eşref'in mektubunun tarihi belki 752 Zilkadesidir. Yahut Eretna'nın vefatı Sülûk'ün kaydı gibi 753 senesi başında olmayıp o sene içindedir.

Eretna'nın Vefatı

Alâüddin Eretna (753 H. (1352 senesi M). Muharreminde [34] vefat ederek Sivas ve Kayseri devlet merkezlerinden *Kayseri*'de *köşk* ismi verilen mevkide Şeyh Evhadüddin Kirmanî müritleri için yaptırmış olduğu hankahın ortasındaki türbeye defnedilmiştir [35].

Müverrih Âlî (فصول حل و عقد *Fusul-i Hall-ü-Akd*) ismindeki eserinde Eretna ile oğlu Mehmed ve torunu Alâüddin ve zevcesi

[32] Kitab-üs Sülûk (Makrizî).

[33] Kitab-üs-Sülûk (Ayasofya kitapları 3370) Kitab-üs-Sülûk'ün Köprülü nüshasında (S. 80) Tüccarı seyir ve seferden menettiği ve memleketi ifsad eylediği kayıtları yoktur.

[34] *en-Nücumüz zâhire, Kitab-üs-Sülûk, Dürret-ül-eslâk.* Tevârih-i Mülûk-i Mâzi".

[35] "*Kayseri*'ye zâhirinde *Köşk* nam mevzide bir âlâ hankah bina edip meşihatini Şeyh Evhadüddin Kirmanî'ye şart eylemiştir. Merkadları ol hankahın vasatında bir kubbe-i lâtifededir" *Eretna Kadı Burhaneddin Tarihçesi.*

Sülipaşa'nın *Kayseri* şehri kenarındaki kârgir bir türbede medfun olduklarını yazarak kendisi Kayseri mirlivası iken orayı ziyaret ettiğini beyan eder. Ehram şeklinde olan türbenin kapısı üzerinde evvelce mevcut olup sonradan zâyi olan üç satırlı şu kitabe varmış :

١ — امر بانشاء هذه العمارة النوين الاعظم ملك الامراء
٢ — فى العالم امير ارتنا زيد عدله لاجل المنكوحة الملكة
٣ — المرحومة سولى پاشا طابت ثراها فى محرم سنة اربعين و سبعمايه

Eretna bu kitabeyi (740 H. = 1339 M.) de vefat etmiş olan zevcesi Sülipaşa'nın vefatında koydurmuş sonra kendisi de oraya defnedilmiştir. Kitabedeki (هذه العمارة hazih-il-imare) tabirinden burada türbeden başka bir bina olduğu anlaşılmakta olup bu da Şeyh Evhadüddin müritlerine yaptırdığı hankahtır[36].

Eretna Hakkında Müverrihlerin Mütalâaları :

Bütün Arap tarihçileri *Noyin*, *Noyan*, *Nuviyn* lakablariyle zikrettikleri Eretna'yı uzak görüşlü, hazımlı, hayırhah, cesur, dindar, iri vücutlu ve köse olduğunu beyan ederek âdil ve iyi tabiatlı olmasından dolayı halk arasında (*Köse peygamber*) denilirmiş[37]. Ölümünde kaç yaşında olduğu malûm değildir[38]. Bununla beraber Olcayto zamanında ümeradan olduğuna göre vefatında altmış yaşından ziyade olduğu tahmin edilebilir.

Eretna'ya dair kaynaklarımızdan اعيان العصر *Âyân-ül-Asr*'da[39], diğer kaynaklardan ziyade malûmat vardır. Orada Eretna hakkında şöyle denilmektedir.

"Eretna hayırlı bir adamdı, diyanet sahibi olup fî sebilillâh İslâmiyetin hâmi ve müdafii idi. Meclisi, ulemadan hâlî olmazdı ve onlarla istişare ederek fikirlerinden istifade eylerdi. Müslümanlar bu adamdan daima iyilik gördüler, kendisine müracaat edenler onun in'am ve ihsanına nâil olurlardı. Eretna ölünceye kadar bu hal

[36] Develi Karahisar'da Eretna'nın bir camii olup kitabesi Merhum Zeki Oral tarafından *Niğde*'de Halkevi Dergisi olarak neşredilen *Akpınar* Mecmuasında çıkmıştır.

[37] Adalet ve şecaatte mertebe-i kusvaya vasıl olduğu için cehele-i etrak *Köse peygamber* diye telkib etmişti (Cami-üd-Düvel).

[38] Dürret-ül-eslâk'in, Yeni Cami nüshasında yaş yeri açık bırakılmıştır.

[39] اعيان العصر Âyânül - asr (Ayasofya kitapları Nr. 2963).

devam etti. Bunun vefatiyle müslümanlar büyük bir yardımcı kaybederek düşmanlarının zararlarını gördüler.

Yine *Âyân-ül-asr*'da Salâhüddin Halil bin Aybek es-Safedî, Eretna hakkında şu rübaiyi inşad etmek suretiyle vefatından dolayı teessürünü açıklamıştır :

بمملكة الروم حل الردى
لاجل النوين الذى قد فقدنا
فتباً لصرف الليالى التى
ارتنا ارتنا كما لا اردنا

Rübainin Türkçe tercümesi :

"Kaybettiğimiz Noyinden nâşi Rum memleketine (Anadolu'ya) belâ indi. Eretna'yı bize istemediğimiz şekilde gösteren feleğin Allah cezasını versin".

Kaynaklarımızdan olan *Dürret-ül-eslâk fî Devlet-il-Etrak* müellifi Nureddin Hasan el-Halebî de şu rübai ile kadirşinaslık göstermiştir:

لحى الله دهراً شديد السطى   صوارمه بضباها فرتنا
وبعد القصور و نيل السرور   بسجن القبور ارتنا ارتنا

"Sürur içinde âli kasırlarda nail-i emel olan Eretna'yı şimdi bize kabir zindanlarında gösteren şedid ve bî aman feleğe Allah lânet etsin".

Eretna'nın bir zaman naib (vekil) ve bir zaman müstakil olarak Mısır'la mükâtebatı vardır. Kendisine eskiden bizde de üçe bükülmüş büyük bir tabaka kâğıt üzerine yazılmak suretiyle mektup veya ferman gönderilirdi [40].

Eretna'ya vefatına kadar Memlûk sultanı tarafından şu elkab ile nâme yazılmıştır [41]:

ضاعف الله تعالى نعمة الجناب العالى الاميرى الكبيرى العالمى العادلى المؤيدى العونى الزعيمى الممهدى المشيدى الظهيرى النوينى (اسم يرى آچيق) عز الاسلام و المسلمين سيد الامراء فى العالمين نصرة الغزاة و المجاهدين زعيم الجيوش مقدم العساكر كهف الملة ذخر الدولة ظهير الملوك و السلاطين سيف امير المؤمنين .

İmza yerine de اخوه Ehuhu kelimesi yazılırdı.

[40] Hükümdarlara derecelerine göre kâğıt, iki üç, dört.. ilâh kısımlara ayrılmak Memlûk divanı usullerindendi.

[41] صبح الأعشى Subhul Â'şa, c. VII, s. 276.

Eretna'dan sonra hükümdar olan oğlu Mehmed Bey'e de aynı kâğıt ve aynı ibare ile nâme yazılmıştı. Yalnız Mehmed Bey'in oğlu Ali Bey'e küçük yaşta bulunması dolayısiyle (Ahuhu = kardeşiniz) yerine (validuhu = pederiniz) ibaresi konulması usuli kabul edilmişti[42].

Seyyah İbn Batuta'nın Eretna İle Görüşmesi[43]

733 H. (1333 M.)'de Anadolu'daki şehirleri gezen ve devlet reisleri, ulema ve ahi reisleriyle görüşen İbn Batuta *Sivas*'a gelince Ahi reislerinden Bıçakçı Ahmed'in müridleri tarafından karşılanmış yaya ve atlı bir kalabalık ile Bıçakçı Ahmed'in tekkesine misafir edilmiştir.

İbn Batuta mertebe îtibariyle Bıçakçı Ahmed'den daha yüksek olan Ahi Çelebi ile de görüşerek bunların yanında muazzez ve mükerrem olarak üç gün kaldığını beyan ettikten sonra şöyle diyor:

"Kadı, maiyyetinde bir cemaat ile bize gelip Irak Pâdişahının (Büyük Şeyh Hasan'ın) *Bilâd-ı Rum*'da naibi olan Emîr Alâüddin Eretna tarafından atlar getirdi. Hayvanlara binerek Emîrin nezdine azimet ettik. Mumaileyh bizi ikametgâhının dehlizinde istikbal ile selâm verip merhaba dedi. Kendisi Arapçayı fasih olarak tekellüm ediyordu. *Irak*, *İsfahan*, *Şiraz*, *Kirman* ve Sultan Atabeğe ve *Şam* ve *Mısır* beldelerine ve Türk hükümdarlarına dair sualler sordu.

Sormaktan maksadı bunların kerîm olanlarını medhü sena ve hasislerini zemmedip etmiyeceğimi anlamak idi; ben böyle yapmayıp hepsinin medhü senasında bulundum, bundan menmun olarak beyanı teşekkür etti. Bâdehû yemek geldiğinden yedik. Benim misafirim olacaksınız dedi, lâkin Ahi Çelebi "henüz obama nâzil olmadıklarından ibtida bana gelsinler yemeği oraya gönderirsiniz" deyince emîr dahi muvafakat etti.

Ahi Çelebi'nin zaviyesine azimet ve altı gün ikamet ile mumaileyhin ve emîrin nimetlerinden yedik bâdehu emîr bir at ile bir libas

[42] «وذكر فى التثقيف ان كتب الى ولده محمد بعد كذلك فى قطع الورق و المكاتبة والعلامة فانها استقرت والده وكتب على بلك ابن ارتنا» Subhulâşâ (Kalkaşendî, c. VII, s, 276).

[43] İbn Batuta seyahatnamesi diye meşhur olan Arapça Seyahatnamenin adı تحفة النظار فى غرائب الأمصار وعجائب الأسفار Tuhfet-ün-nuzzar fî Garâib-il emsar ve Acâib-ül-esfâr) bunu yazan İbn Batuta'nın ismi de *Şerefeddin ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Muhammed Tancî*'dir. Bu seyahatname merhum damad Şerif Paşa tarafından Türkçeye çevrilerek 1337 H. (1918 M.)'de İstanbul'da basılmıştır.

ve akçe irsal ve bize ziyafet ve ikram ve yolluk verilmesi için civar naiblerine tahrirat gönderdi" [44].

İbn Batuta *Sivas*'tan evvel *Kayseri*'ye uğramıştı. En büyük Ahi olan (Ahi Emîr Ali)nin zaviyesine misafir olmuştur. Burası da Emîr Eretna'nın elinde bulunup Irak ahalisinden asker ikame edilmiş olduğunu Eretna'nın zevcesi Toga Hatun'la görüştüğünü şöyle anlatıyor: *Kayseri*'de "Emîr Eretna'nın hatunlarından biri ikamet eder. Mumaileyha en kerîm ve fâzıl hatunlardandır. Irak melîkine karabeti vardır, kendisine *Ağa* denir ki büyük manasını tazammun eder. Sultana karabeti olan kimselere bu unvan verilir. Mumaileyhanın ismi Toga Hatun'dur. Yanına duhul edildiğimizde kıyam ve hüsnü suretle selâm ve kelâm etti. Taam ihzarını emreyledi. Yemekten sonra avdetimizde bize kölelerinden biri vasıtasiyle eğeri ve gemi mükemmel bir at ve hil'at ve para ile itizar etti."

İbn Batuta *Kayseri*'den *Aksaray*'a gidiyor. Orada da Eretna'nın naibi Ahilerden Şerif Hüseyin'in misafiri olduğunu yazıyor [45].

Eretna'nın İlm ve Fazlı

Alâüddin Eretna'nın ilim ve fazilet sahibi dindar, islâmiyetin hâmi ve müdafii olduğunu meclisi ulemadan hâlî olmadığını *Âyân-ül-asr* ile المنتخب فى تكلة تاريخ حلب *el-müntehab fî Tekmilet-i Tarih-i Haleb* isimlerindeki eserlerden açık olarak anladığımız gibi zevcesinin de ulema meclislerinde kendisinin arkasında oturup ilmî münazaraları dinlediğini yine o eserden öğreniyoruz [46].

İbn Batuta, Eretna'nın Arapçayı fasih olarak konuştuğunu ve *Kayseri*'de bulunan zevcesi Toga Hatun'un da fazıl bir hanım olduğunu yazmaktadır.

Eretna'nın tefsîr ve hadîse dair tetebbularda bulunduğunu yüksek ilim adamlarından allâme Takiyyüddin Ali bin Abdullah el-subki'ye sormuş olduğu suallerden anlamaktayız [47]. Eret-

[44] *İbn Batuta Seyahatnamesi* (*Şerif Paşa tercümesi*, *c.* I, *s.* 326, 327).

[45] *İbn Batuta Seyahatnamesi* (*Şerif Paşa tercümesi*, *c.* I, *s.* 325).

[46] اعيان‌العصر Âyân-ül-asr (Ayasofya kitabları, Nr. 2963).

[47] سنح للملك السعيد المرحوم ارتنا سوانح فى علم التفسير و الحديث فاستكشفها من الامام العلامه شيخ الكل فى الكل تقى‌الدين على بن عبدالله الكافى السبكي آواه الله رياض قدسه فى كتاب منه اليه فكتب اليه كتاباً يجيب عنها و مقبل ذلك الكتاب
كم حكمة ارتنا اسولة ارتنا

na'nın sualleri üzerine Takiyyüddin Subkî şu mısraı söylemiştir :

كم حكمة ارتنا اسولة ارتنا

Mânası : Eretna'nın sualleri bize nice hikmetler öğretti.

Eretna'nın Zevce ve Çocukları

Eretna'nın 740 H. (1339 M.)'de vefat eden Sülipaşa ismindeki zevcesinin *Kayseri*'de medfun olduğunu Eretna'nın vefatı kısmında kitabesini kaydetmek suretiyle göstermiştik. Bundan başka *Ağa* diye hitap edilen (*Toga Hatun*) adında Irak hükümdarı Büyük Şeyh Hasan'ın akrabasından bir zevcesinin bulunduğunu İbn Batuta'dan öğrenmekteyiz[48]. Eretna'nın İsfahanşah isminde bir üçüncü zevcesi daha olup bu da Eretna'dan sonra yerine hükümdar olan Giyasüddin Mehmed Bey'in validesidir. Bu da Büyük Şeyh Hasan akrabasından olup daha evvel –belki oğlunun katlinden sonra– Irak'a gitmiş, torunu Ali Bey'in hükümdarlığı zamanında *Sivas*'a gelmişti[49].

Eretna'nın üç oğlu olup bunlar da yaş sırasiyle Şeyh Hasan Bey, Câfer Bey ve Mehmed Bey'lerdir.

Şeyh Hasan Bey'in künyesi Bedrüddin'dir[50]. Gayet güzel ve yakışıklı ve aynı zamanda çok zeki ve fâzıl bir genç imiş. Babası Eretna, bunu Irak hükümdarı Büyük Şeyh Hasan'ın nezdine elçilikle göndermiş ise de Memlûk sultanlığı valileri *Irak*'a gitmesine mâni olup *Behisni*'ye gelince *Halep* naibi Taşdemir[51] *Behisni* naibine haber gönderip Şeyh Hasan Bey'i yanına getirtmiştir. *Halep* naibi, Şeyh Hasan Bey'le görüşüp ondan memnun kalarak onu ağır hil'atlerle taltif ettikten sonra babasının yanına göndermiş ve bu suretle Şeyh Hasan Bey *Irak*'a gidememiştir.

Köprülü kütüphanesi 1552 numaralı kitabın baştan ikinci yaprağında Firuzâbâdî hattiyle yazılmıştır.

[48] *İbn Batuta (Şerif Paşa tercümesi) c.* I, *s.* 325.

[49] Bezm ü Rezm s. 167, 168. Isfahanşah Hatun *Erzurum*'a geldiği zaman oranın emîri bunun emval ve eşyasını zabteylemiş oradan da Isfahanşah *Sivas*'a gelmiş.

[50] el-Menhel-üs sâfî ve Kitab-üs-sülûk.

[51] el-Menhel-üs sâfî *Hums* emîri ve Dürer-ikâmine. *Halep* emîri "Coğrafî vaziyet sebebiyle ben *Düreri-kâmine*'nin kaydını tercih ettim" diyor.

Eretna bir müddet sonra Şeyh Hasan'a *Mardin* hükümdarı Melik Salih Şemseddin'in kızını istemiştir. *Mardin* hükümdarı kızını çeyizleyip *Sivas*'a göndermiştir.

Şeyh Hasan Bey o sırada hastalanarak teehhül etmeden 748 Ramazan (1347 Aralık)da vefat etmiştir [52]. Eretna *Sivas*'a gelen gelini, *Mardin*'e göndermiyerek ikinci oğluna (Câfere) aldı [53]. Şeyh Hasan Bey *Sivas*'ta *Güdük Minare* denilen murabbaülşekil bir plân dahilinde yapılmış olan türbede medfundur [54]. Şeyh Hasan Bey'in vefatı babası Eretna'yı çok müteessir etmiştir [55].

Sivas'ta bu Şeyh Hasan Bey türbesinin mermer taştan yapılan esas murabba kısmının yüksekliği beş metre ve ona ilâve edilmiş olan tuğla kısmiyle beraber hepsinin yüksekliği dahilen on beş metredir. Murabba kısmın üstündeki tuğladan üstüvaniülşekl kısım hendesî eşkâli havidir. Bu üstüvanî kısımdan dolayı türbeye *Güdük Minare* ismi verilmiştir [56].

Eretna'nın diğer iki oğlu Cafer ve Mehmed Bey'ler hakkında aşağıda malûmat verilecektir.

Eretna'ya Tâbi Şehirler

Eretna'nın devlet merkezi *Sivas* ve *Kayseri* olmak üzere iki idi. Doğudan gelecek tehlike Çobaniler dolayısiyle büyük olduğu için kendi türbesini *Kayseri*'de yaptırmıştı. Bununla beraber ekser zaman *Sivas*'ta bulunmuştur. Bu iki şehirden başka *Amasya, Tokat, Çorum, Develi Karahisar, Ankara, Zile, Canik, Ürgüb, Niğde, Aksaray, Erzincan, Doğu Karahisar* ve bunlara civar kasaba ve nahiyeler Eretna'ya aitti; *Dârende* kasabası da Eretna'ya tâbi iken Mısır hükümeti zabtetmiştir. Bu şehirlerden bazıları Eretna'dan sonra yavaş yavaş elden çıkmıştır.

52 Şeyh Hasan Bey'in kabir kitabesinde 748 Ramazan'da *Dürer-i kâmine* ve *Kitab-üs-Sülûk*, el-Menhel-üs-sâfî aynı sene Şevval ayını yazarlarsa da bu, Hasan Bey'in vefatının Mısır'ca Şevvalde duyulmasından dolayıdır.

53 el-Menhel, c. I, s. 280 (Ayasofya kütüphanesi).

54 Sivas, şehri s. 151, 152.

55 el-Müntehab fî Tekemilet-i Tarih-i Haleb (İbni Hatib-ün-Nâsırî) Laleli Kütüphanesi İbrahim Paşa kitapları Nr. 922.

56 Buraya *Güdük minare* denildiği ve türbede Eretna'nın oğlu Şeyh Hasan Bey'in medfun olduğu Vakıflar Umum Müdürlüğü (Anadolu 1255 başları defteri s. 1104) de Şemseddin Sivasî vakfiyesinde de görülür.

Gıyasüddin Mehmed Bey

Eretna'nın üçüncü oğludur. Bezm-ü Rezm'in kaydına göre validesi İsfahanşah Hatun'dur. 753 H. (1352 M.)'de emîrlerin ittifakıyle büyük biraderi Câfer Bey'e tercihan hükümdar îlân edildi[57]. Hükümdar olamıyan Câfer Bey muğber olarak mücadeleye teşebbüs etti ise de mağlûp olup *Mısır*'a kaçtı ve bir müddet orada oturdu[58].

Mehmed Bey küçük olduğundan devlet işleri ümera elinde idi. Eretna'nın vefatından istifade eden Türkmen aşiretleri baş

[57] *Şikârî* ve ondan naklen *Cami-ud-Düvel* bu tebeddülü şöyle naklediyorlar: "Eretna'nın Câfer ve Mehmed isimlerinde iki oğlu vardı. Mehmed, son derece güzeldi. Tahsil-i ilm için Konya'ya gönderilmişti. Orada tahsilde iken Eretna vefat etmekle veziri Hoca Ali gizlice haber gönderip onu hükümdarlığa dâvet etti. Halbuki Eretna'nın büyük oğlu Câfer orada mevcut idi; çünkü Hoca Ali ve ekser ümera Mehmed Bey'i severlerdi. Mehmed Bey, derhal *Kayseri*'ye geldi ve hükümdar îlân edildi. Biraderi Cafer Bey'i hapsetti.

Mehmed Bey, sonradan sefahate daldı, sair kardeşlerine eziyet etti. Bunun üzerine darılıp hal'ettiler ve yerine Cafer Bey'i geçirdiler, Mehmed Bey *Konya*'-ya kaçtı ve sonra oradan *Sivas*'a geldi. Sivas Valisi İbn Kürd onu tanıdı ve Vezir Hoca Ali ile barıştırıp ve kardeşi Câfer Bey'i öldürüp ikinci defa hükümdar oldu. (*Camiud-Düvel c. II, s.* 443, 444. *Bayezid Umumî Kütüphane*).

[58] *İbn Hacer, Dürer-i Kâmine*'den:

"Mehmed Bey pederinin vefatında ve 753 senesinde küçük iken Memalik-i Rum hükümdarı oldu. Devlet işlerinin idaresi Alişah Kürdî'nin elinde idi; Câfer bin Eretna *Mısır*'a gitmişti, orada oturuyordu" (Umumî Kütüphane nüshası).

Câfer Bey'in Mısır'a gittikten sonra fırsat bulunca tekrar memlekete döndüğü anlaşılıyor. Çünkü Vakıflar Umum Müdürlüğü eski kayıtlarında 788 H. (1386 M.) tarihli bir vakfiye vardır (Vakıflar Umum Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Anadolu defteri Nr. 582 s. 413). Vakfiyede الامير الاجل الاعز الاكرام المكرم جعفر بك بن المرحوم المغفور له ارتنا طاب ثراه el-Emir-ül-ecell-ül-ea-z-ül-ekremül-mükerrem Câfer Bey bin el merhum-ül-mağfurün leh Eretna tâbe serah) kaydı ile Cafer Bey'den bahsediliyor. Câfer Bey, *Kayseri*'de *Kırkkaya* köyünde Şeyh Halil bin Şeyh Hacı Danişmend için yaptırdığı zaviyeye vakıf yapıyor. Câfer Bey'in bu vakfiye tarihinde Kayseri'de bulunduğu anlaşılıyor. Halbuki bu tarihte Kayseri, Kadı Burhaneddin Ahmed'e tâbidi. Bezm-ü Rezm'de *Kayseri*'nin Ömer oğlu Cüneyd'in isyanı sebebiyle birkaç defa Burhaneddin'in elinden çıkıp sonra yine onun eline geçmiştir. Pek muhtemeldir ki bunların birisinde herhangi bir yardımla belki Karaman oğlunun yardımiyle Câfer Bey muvakkaten de olsa hükümdarlığı elde etmiş olmalıdır. *İcabetüs Sail* isimli Münşeat mecmuasında Câfer Bey'in künyesinin Zeynüddin veya Şerafeddin olduğu ve kendisine Mısır divanından mektup yazıldığı görülüyor. (*Paris Millî Kütüphanesi Arapça yazmaları Nr.* 4439).

kaldırmışlar, *Canik* ve havalisini tamamen ellerine almışlardı. Güneyden de *Dulgadır oğulları* Eretna devletinin zararına olarak hudutlarını genişletiyorlardı.

Mısır'da vaki saltanat değişikliğinden dolayı[59] *Halep* valisi *Bin Bugarus* 752 H.(1351 M.)'de ısyan etmiş ve *Şam*'ı da zabteylemişti[60]. Dulgadır oğlu Karaca Bey, daha sağlığında Eretna'nın muhalefetine rağmen âsi valiye yardım etti. Mühim bir kuvvetle BinBoga Rus'u mağlûp ve katleden Mısır hükümdarı, ona yardım etmiş olan Karaca Bey üzerine *Elbistan* taraflarına yürümüştü (754 H.= 1353 M.).

Karacabey mağlûp olup iki oğluyla kırk kadar adamı yakalanmış ise de kendisi Eretna oğlu Giyasüddin Mehmed Bey'e iltica eyledi. Mısır hükümeti, Karaca'nın hile ile tutulması için Mehmed Bey'e mektup gönderdi. Mehmed Bey, Karaca Beye ikram etti ve onu misafir ederek muhafaza altında *Halep*'e gönderdi ve (Şaban 22 ve) 754 22 (Eylül 1353) de *Halep* kalesine hapsolundu ve oradan da *Kahire*'ye yollandı[61] ve *Kahire*'de *Bâb-ı Zevile*'de asılmak suretiyle öldürüldü[62].

Çavdar tatarları'nın, Osman oğlu Murad-ı Hüdavendigâr'ın mülküne tecavüz ile tahribatta bulunmaları üzerine 762 h 1361 m de Eretna oğlu Mehmed Bey'e ait olan *Ankara* kalesi Ahilerden alınmıştı.

763 Şevval (1362 Eylül)'de Anadolu'ya taarruz eden Mısırlıların *Malatya* valisi üzerine Eretna oğluyla beraber Dulgadır oğlu mukabil taarruz yapmışlar ve *Malatya* emîri Esendemir Tazı'yı avla meşgul olduğu sırada bir baskınla yakalamışlar ise de Esendemir bir çaresini bulup *Malatya*'ya can atmıştır.

Eretna oğluyla Dulgadır oğlunun bu hareketleri Memlûk hükümetinin ağırına gitti. Şam Naibi Yolbuğa kumandasiyle, Şam, Halep, Hama, Trablus-Şam kuvvetleri ki yirmi dört bin kadar olup mancınık ve kale alâtlariyle harekete geçtiler ve Dulgadır ve Eretna

[59] 752 H.(1351 M.) senesinde Mısır hükümdarı Nâsırüddin Hasan'ın yerine Selâhaddin Salih hükümdar olmuştu. *BinBoga Rus*'un isyanı bundan dolayıdır.

[60] BinBogarus'un mahlâsı el-Kasımî'dir. Rusya'da elde edilmiş olduğu için BinBoga Rus denilirdi.

[61] Kitab-üs-lûk 754 H. senesi vekayii.

[62] *İbn Haldun* c. V, s. 561.

topraklarına tecavüz ettilerse de esaslı bir iş göremediler[63]. Bir müddet sonra işin iç yüzü anlaşılarak muvazene düzeldi.

Gıyasüddin Mehmed Bey Aleyhine Vezirin İsyanı

Alâüddin Eretna'nın kuvvetli otoritesi sebebiyle onun zamanında ne tatarlar ve ne de emîrler katiyyen baş kaldıramıyorlardı. Onun ölümü ve henüz pek genç oğlunun hükümdar olması sebebiyle devlet işleri vezir (Hoca Ali Şah) ın elinde idi. Bu Hoca Ali Şah 765 H. (1364 M.)'de metbuu olan Mehmed Bey'e karşı ısyan ederek *Kayseri*'de bulunan Mehmed Bey üzerine yürüdü; buna karşı çıkan Mehmed Bey kuvvetleri mağlûp olduğundan Eretna hükümdarı, Mısır hükümdarı Melik Eşref İkinci Şaban'dan yardım istedi; Mısır hükümdarı, *Halep* naibine (valisine) emir gönderip Mehmed Bey'e yardım edip askerle beraber yürümesini emrettiğinden bu kuvvetler sayesinde Eretna oğlu, hasmı olan Hoca Ali Şah'ı mağlûp etmiş[64] ve yakalanan vezir katlolunmuştur[65].

Hoca Ali Şah'ın katli üzerine bir zamandan beri serbest yaşamağa alışmış olan bazı emîrler, bu halden korkarak bir ittifak neticesinde Mehmed Bey'i *Kayseri*'de öldürüp yerine küçük yaşta olan oğlu Alâüddin Ali Bey'i geçirdiler 767 H. (1365 M.)[66].

Makrizî, vezir Ali Şah'ın katlinden sonra Mehmed Bey'in her taraftan hücum eden düşmanları tarafından öldürüldüğünü beyan ediyor. Düşmanları, kendisine muhalefet eden ümera olsa gerek[67].

[63] Kitab-üs-Sülûk (Makrizî) 763 senesi vekayii arasında (*Fatih Kütüphanesi nüshası* 4379).

[64] *İbn Haldun*, c. V, s. 561.

[65] Bu olayı *Dürer-i kâmine* 765 ve İkad-ül-cüman ile İbn Haldun 766 senelerinde gösteriyorlar. Hoca Alişah 765 H. (1364 M.)'de ısyan etmiş Mehmed Bey'i kaçırmış Hoca Ali şah 766 H. (1365 M.)'de mağlûp ve maktul olmuştur.

[66] *Tarih Encümeni mecmuası, cüz.* 25, 18 "Eretna ve Kadı Burhaneddin tarihçesi şöyle yazıyor" Erkân-ı devlet Sultan Mehmed'i şehit ettiler. Köşk nam mevkideki kubbe-i lâtifede pederi yanında medfundur. Giyasüddin Mehmed Bey'in katlinde medhaldar olan ümera arasında Amasya Emîri Hacı Şadgeldi Paşa'nın da bulunduğunu Kadı Burhaneddin Ahmed, bir vesile ile *Şadgeldi*'ye verdiği cevapta: "Sultan (Burhaneddin): كفت با حاجى شاد كلدى بكوكه اولا جد امير زاده را بقتل آوردى و پدرش را از شهر بشهر دو انيدى. (Bezm ü Rezm, s. 234).

[67] Amasya tarihi (C. III, s. 75) Mehmed Bey'in, Dulgadır oğlu Halil Bey tarafından katledildiğini yazarsa da mehaz göstermez.

İbn-i Hacer, دررکامنه *Dürer-i Kâmine*'de ve *Subh-ul-âşa*'da[68] Mehmed Bey'in vefatı yanlış olarak 780 H. (1378 M)'de gösterilmiştir. Onların gösterdikleri tarih Mehmed Bey'in oğlu Ali Bey'in vefatı tarihidir.

Mehmed Bey'in kabri *Kayseri*'de babası Eretna'nın medfun olduğu *Köşk* mevkiindeki türbededir ve kabir kitabesi de şöyledir[69]:

سلطان محمد ابن المرحوم ارتنا نورالله قبرهما
سنه سبع و ستين و سبعمايه طاب الله ثراهما

Giyasüddin Mehmed Bey'in hükümdarlığı on üç buçuk sene kadardır. Ölümünde takriben yirmi beş yaşında idi.

Mehmed Bey zamanında 762 H. (1361 M.) tarihinde emîrlerin den Eminüddin Hoşkadem tarafından *Turhal*'ın *Taziye* köyünde bir cami yaptırılmıştır. Bu camie ait kitabe sonradan yine oradaki bir türbenin baş tarafına konmuştur. Kitabe sureti şöyledir[70]:

١ — أمربعمارة هذا المسجد الجامع فى أيام دولة السلطان (الأعظم مالك) رقاب الأمم
٢ — سيد سلاطين العرب و العجم السلطان ابن سلطان ظل الله فى العالم غياث الدنيا و الدين
٣ — محمد ابن ارتنا خلدالله ملكه و رحمته بعناية الأمير الكبير المفضل المدبر الممالك الأمين
٤ — الدولة و الدين (خوشقدم) [71] زيد دولته العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى علاء الدنيا و
٥ — الدين على بن الحسن الحافظ تقبل الله منه يوم الاثنين فى غرة رمضان سنة اثنين و ستين و سبعماية

Bor'da Giyasüddin Mehmed Bey'e aid bir kitabe daha olduğunu merhum Zeki Oral Bey bildirmişti.

* * *

Şikârî, Mehmed Bey'in Eretna adında bir oğlu olduğunu ve ümera tarafından hükümdar îlân edildi ise de Karamanlıların bunu

[68] Subhul-Â'şa c. V, s. 364.

[69] Bu kitabe. halen yoktur. Kayseri'nin, Ankara'ya bağlı bir sancak olduğu zamanda cahil bir mutasarrıf bu kitabe taşlariyle evine havuz yaptırmış. Teşekkür olunur ki, eski eserlere ve kitabelere meraklı bir zat olan Kayserili merhum *Nazif Efendi* bunların suretlerini almış ve Rahmetli Halil Edhem Bey tarafından Kayseri şehri isimli eserinde neşrolunmuştur. Kitabenin baş kısmı olmak lâzımsa da bu kadar zabtolunmuştur.

[70] Bu kitabeyi bana Vakıflar Umum Müdürlüğü eski kayıtlar müdürü iken vefat eden rahmetli arkadaşımız Zeki Oral, daha Tokat vilâyeti birinci mıntaka Maarif müfettişi bulunduğu sırada Tokat'tan göndermişti. Zeki Bey kitabedeki Hoşkadem isminin yeri kırılmış olduğundan bunu benzeterek yazdığını bildirmişti.

[71] Bir evvelki nota bakınız.

memleketten çıkardığını ve bunun *Şam* nâiblerinden ve Dulgadır oğlundan istimdat eylediğini, bir aralık Karamanlılar tarafından *Silifke* kalesinde hapsedilip sonra *Tarsus* hâkimi Bahşayiş Han tarafından kurtarılarak tekrar hükümdar olduğunu ve *Darende*'yi muhasara eylediyse de muvaffak olamayıp Karamanlılara mağlûben *Payas*'a kaçtığını ve nihayet Karaman oğlu Alâüddin Bey tarafından öldürüldüğünü yazar [72].

Bu ikinci Eretna'nın (Esenboğa), (Gazi Bey) adlarında iki oğlu olduğunu da Şikârî yazmaktadır. Şikârî'nin bazı malûmatı vakalara uymaktadır. *Niğde*'de Eretna oğlu Esen Bey türbesi vardır. Bu türbe kârgir ise de hiçbir kitabesi yoktur. Halk bu türbeye *Esen Bey tekkesi* diyorlarmış.

Esen Bey Kadı Burhaneddin Ahmed'in hasmı olan Karaman oğlu Alâüddin Bey tarafından belki de onun himayesinde olarak *Niğde*'de hükümet etmiştir.

* * *

Giyasüddin Mehmed Bey'in *Erzincan, Doğu Karahisar, Aksaray, Bayburd, Sivas, Tokat, Kayseri, Çorum, Samsun* ve diğer bazı şehirlerde kesilmiş sikkeleri meskûkât kataloglarında görülür.

ALÂÜDDİN ALİ BEY

767 H. (1365 M.)'de babası Mehmed Bey'in katli üzerine küçük yaşta hükümdar oldu. Bütün işler ümeranın elinde idi. Onlar arasında da rekabet olduğundan her biri bir hava çalıyordu. Bu haller sebebiyle *Niğde* ve *Aksaray* taraflarını Karaman oğulları işgal ettiler. Emîrlerden *Sivas*'ta, maktul Hoca Ali Şah'ın oğlu Hacı İbrahim, *Tokad*'da Şeyh Necip ve *Amasya*'da Hacı Şadgeldi Paşa kendi başlarına hareket ediyorlardı. Bundan başka, Moğollar her tarafa el uzatarak memleket asayişini bozuyorlardı.

[72] *Amasya tarihi*, c. III, s. 76, 78, 79 da Ali Bey'den evvel büyük kardeşi olan Eretna'nın Sivas'ı elde ederek hükümdar olduğunu ve bilâhare Hacı İbrahim tarafından *Sivas*'tan çıkarıldığını ve taraftarlarının gayretiyle Ali Bey'in *Sivas*'ta cülûs eylediğini beyan etmekte ise de bu hususta o tarihte kaleme alınmış olan Bezm-ü Rezm'de ve muasır olan Arap kaynaklarında hiç bir kayıt ve hattâ ima bile yoktur.

Babasının sağlığında meşhur İslâm âlimlerinden Kayserili Abdülmuhsin'den[73] ders görmüş olan Ali Bey, hükümdarlığa geçtikten sonra işe karıştırılmadığı için sefih ve ayyaş olmuştu[74]. Bir Moğol oğlanına âşık olarak onunla hembezm oluyordu; kendisini toplayıp idareyi ele alacak kudret ve kuvvetten mahrumdu[75]. Onun bu halini gören devlet erkânı kendisini saymaz oldular[76].

Ali Bey'in bir kaç zaman gece gündüz *Kayseri*'de hamamda ayş-ü işretle meclis kurduğunu haber alan Karaman oğlu, bu durumdan faydalanarak *Samargar* ve *Çaykazan* Moğol aşiret kuvvetleriyle *Kayseri*'ye hücum ederek Ali Bey'i *Sivas*'a kaçırıp *Kayseri*'yi elde etmişti 777 H. (1375 M.)[77].

Karaman oğlunun elinden *Kayseri*'yi almak için Kadı Burhaneddin Ahmed, *Kayseri* emaretine geçmek istedi ise de muvaffak olamadı ve Ali Bey maksadına vakıf olduğu Burhaneddin Ahmed'i hapsetti; fakat Burhaneddin'e taraftar olan *Sivas* emîri Hacı İbrahim, bu hale canı sıkılarak *Samagar* Moğol kabilesinin

[73] Kayserili Abdülmuhsin, İslâm âlimlerinin büyüklerindendir. Memleketinde ve Şam'da tahsil gördü. Memlekete dönüşünde Mehmed Bey'in oğlu Ali Bey'e muallim tayin olundu. Vefatı, Osmanlı müelliflerinde 755 H. (1354 M.) gösterilmişse de شرح النجديات ismindeki eserini 759 H. (1358 M.)de yazdığına ve Ali Bey'in cülûsunda 1365 de muallimi bulunduğuna göre vefatı bu tarihten sonradır. Zamanında kendisine *efdalür-rum* denilirdi. Bir haylı kıymetli eserleri vardır.

[74] «علی بن محمد بن ارتنا امیر عهد و فرمان ده روزکار بود و او جوانی عیاش و مدمن الشرب و عشرت دوست بود از صباح تارواح بشراب و نشاط مشغول و از شام تا بام بر سماع معازف و اغانی مفتون و مشعوف و اوقات مما قرت خمر و زمر مصروف کردانید ... در ارتکاب هوا و هوس عنان اختیار از دست داده و در مهاوی ملاذ و شهوات مدهوش افتاده Bezm-ü Rezm s. 91.

[75] «و یکی از فضایح اعمال و قبایح افعال او آن بود که بر مغول ملتحی عشق آورده بود و اورا دوست داشته با او طریق معاشقت و مغازلت می ورزید (s. 92 aynı eser)

[76] «امرای دولت و ارکان مملکت چون حال چنان دیدند دامن از مطاوعت او در چیدند» aynı eser.

[77] «پسر قارامان که بمساقت از همه پیشتر بود و بعدت و عدت از جمله بیشتر خبر یافت که چند شبانروست تا درحمام مجلس نهاده عیش می کند ... وبا فوجی از حشم صماغار و چایغازان که مرده شیاطین مغول و کفرهٔ عفاریت تاتار بودند چون قضای مبرم ولهب مقرم بر سراو تاخت .... علی بك چون ازآن هجوم خبر یافت کل بر سروشانه در موی ازحمام بیرون جست وبا معدودی چند بطرف سیواس کریخت و خیل و بغال و نقود و اجناس و الات و ما یعرف به بد شمن رها کرد (Bezm-ü Rezm)

reisi Hızır Bey'le ittifak ederek Ali Bey'i *Sivas*'ta hapsederek Burhaneddin'i hapisten çıkardı.

780 H. (1378 M.)'de hükümdar Ali Bey'in taraftarı olan Barım bay Moğollariyle *Alagözlü* aşireti zıddiyeti ve eski münaferetinden dolayı harbeden Hacı İbrahim maktul olduğundan mahpus bulunan Ali Bey, Kadı Burhaneddin Ahmed'in yardımiyle hapisten çıktı ve bu hallerden ders almayarak mûtadı üzere sefahate devam etti, halk bunun rezaletinden bıktı ve ısyan ile hükümdarlıktan atmak istediler ise de ümera araya girerek ayaklanmanın önünü aldılar ve Kayseri kadısı Burhaneddin Ahmed'i de vezir yaptılar (780 Rebiulevvel = 1378 Temmuz)[78].

Eretna'nın en eski ve nüfuzlu ümerasından olan Hacı Şadgeldi, *Amasya*'da merkeze ehemmiyet vermiyerek kendi başına hareket ediyordu. Şadgeldi o devletin en kıdemli emîri olduğundan vezir Kadı Burhaneddin Ahmed bunu istirkab ediyordu. Bu zıddiyet ve münaferet sebebiyle Burhaneddin Ahmed, hükümdar Ali Beyi *Amasya*'ya, Hacı Şadgeldi üzerine sevkettiyse de bir iş görmeğe muvaffak olamadılar ve bu hal Hacı Şadgeldi'nin nüfuzunu arttırdı.

Yine Kadı Burhaneddin Ahmed, Ali Bey'i *Niğde*'nin istirdadı için o tarafa sevkettiyse de yine bir iş görülemedi. Yalnız *Niğde* yakınındaki *Karahisar*'ın zabtiyle müteselli oldular.

Ali Bey, 781 H. (1379 M.)de Türkmen beyleri üzerine *Niğde* taraflarına akın yaparak yağmaladıktan sonra *Sivas*'a döndü. Yine o sene *Erzincan* emîri Pîr Hüseyin Bey vefat ettiğinden evvelce Eretna'ya tâbi olan bu şehrin zabtı için sefer açıldı ise de bir sonuç alınamadan avdet edildi.

Alâüddin Ali Bey, 782 H. (1380 M.)'de veziri Burhaneddin Ahmed'in teşvikiyle kendi başına hareket eden Amasya emîri Hacı Şadgeldi Paşa üzerine yürüdü ise de sefer esnasında *Kazova*'da taundan vefat etti (782 Cemaziyelevvel = 1380 Ağustos).

Ali Bey'in hükümdarlığı on beş sene sürmüş ise de hiçbir nüfuzu olmayarak ümerasının tesiri altında sefihâne yaşamış, hapis ve tahkir edilmiştir.

[78] *Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi.*

Ali Bey'in cesedi *Kayseri*'ye nakledilerek ceddi ve babası yanına defnedilmiştir[79].

Tokat'ın Turhal kazasına tâbi *Tazya* köyünde 777 H. (1375 M.) tarihli zaviye kitabesi Ali Bey zamanına ait olup bu zaviye Kadı Burhaneddin Ahmed'in hükümdarlığı zamanında yeniden yapıldığı için onun ismi de kitabede geçmektedir[80].

Ali Bey'in *Erzincan* ve *Doğu Karahisar*'da 768 H. (1366 M.) tarihinde kesilmiş sikkeleri meskûkât kataloglarında görülüyor.

Mehmed Bey Bin Ali Bey

Babasının yerine yedi yaşında hükümdar olarak küçük olmasına mebni kendisine bir nâib yâni, vekil tayini takarrür ettiğinden bu niyâbeti elde etmek için en kıdemli Eretna zamanı emîrlerinden

[79] Tarih Encümeni Mecmuasının cüz 25, s. 20 sinde Ali Bey'in *Tokat*'ta medfun olduğu yazılmış ise de yanlıştır. *Eretna ve Kadı Burhanettin tarihçesi*'nde ve müverrih Âli'nin *Fusûl-i hall ü akd*'ında bu Ali Bey'in ceddi Eretna'nın yanında medfun olduğu muharrer olup Âli, ziyaret ettiği bu türbede gömülü olanları isimleriyle zikretmektedir. Encümen mecmuasındaki yanlış mütalâa, Ali Bey'in vefat eder etmez cesedinin bir mahfe içinde *Tokat*'a gönderilmiş olmasının *Bezm-ü Rezm*'in yazmasından dolayı olacak. Bezm-ü Rezm'in cesedin yalnız *Tokat*'a gönderilmesini zikretmesi, oraya defni demek değildir. Belki vefat yaz ayında ağustosta olduğundan tahnit edilerek *Kayseri*'ye sevkedilmiştir.

Tokat'da medfun olan Ali adında bir zat varsa da buna, mahallince de malûm olduğu üzere, Horoz Ali Bey derler. Memlûk Sultanlığı divanı münşeat mecmuası olan *İcabetüs sâil ilâ Marifet-ir-resâil* isimli münşeatta, daha yukarda Giyasüddin Mehmed Bey kısmında geçtiği üzere Mehmed Bey'e karşı isyan eden Ali Bey'in Horoz oğlu Hoca Ali olduğunu *Tokat*'ta medfun olan Ali Bey'e Hoca Ali Bey bin Horoz denildiğini yazıyor (Paris Millî Kütüphanesi Arapça yazmaları numara 4437, s. 46).

[80] Tazya'da zaviye kitabesi :

١ — أنشأ هذه الزاوية المباركه أولا فى أيام السلطان على بن محمد بن ارتنا خلدالله سلطانه

٢ — و جددها ثانياً فى ايام دولة السلطان برهان الدولة والدين خلد ملكه العبد الضعيف الحاج

٣ — لولو بن عبدالله وجعلها وقفا على العلماء والفقراء المسلمين عامة وقف على
مصالحها جميع القرا المدعوة

٤ — طازيه و كابنوس و اغجه خان و ارسلان طغمش و توابعها و جميع الكروم الأربعة
و وقف ايضاً جميع الكروم تمور

٥ — يوسف على مصالح عين الجاريه تقبل الله منه لسنه سبع و سبعين و سبعمايئة
عمل يوسف بن
القيصرى ...

Amasya emîri Hacı Şadgeldi Paşa, *Sivas* üzerine yürüyüp bir elçi vasıtasiyle halkı itaate dâvet etti.

Bunun üzerine Hacı Şadgeldi'nin def'i için Selçuk hanedanından olup *Doğu Karahisar* beyi olan Kılınçarslan *Sivas*'a dâvet edildi[81]. Bunun üzerine Hacı Şadgeldi Paşa halkın Selçuk hanedanına karşı olan meyli sebebiyle bir iş göremiyeceğini anladığından *Amasya*'ya çekildi. Amasya emîri ile vezir Kadı Burhaneddin'in arası pek açık olduğundan bütün bu hareketler, Kadı Burhaneddin'in tertibiyle oluyordu. Maiyyeti ile Sivas etrafına gelmiş olan Kılınçaraslan, *Sivas*'a girerek akdedilen mecliste bazı şartlarla nâib îlân olundu. Bu mecliste başlıca Kadı Burhaneddin Ahmed, Seydi Hüsam ve Kılınçarslan vardı.

Görüşmede aşiret reisi Cüneyd'in eline geçen *Kayseri* şehri ile *Hiristos* kalesinin zabtedilerek Kadı Burhaneddin'e verilmesi ve maliye vekili olan Seydi Hüsam'ın vazifesinde ibkası kararlaşmıştı.

Burhaneddin Ahmed *Kayseri* taraflarına gitti, o taraftaki Moğollar kendisini karşıladılar. Burhaneddin bu hüsn-ü kabulden istifade ile *Kayseri*'yi almak istiyordu. Fakat naib-i hükümet Kılınçarslan, Burhaneddin'e haber göndererek Hacı Şadgeldi'nin tedibinden sonra *Kayseri*'nin zabtını muvafık görerek onu celbetti ve Burhaneddin'in reyi hilâfına Şadgeldi üzerine yürüdüyse de harpte mağlûp oldu ve bu mağlûbiyeti Burhaneddin'in kendisine iltihak etmemesinden bilerek araları açıldı.

Burhaneddin Ahmed'in fazl ve kemali, cerbeze ve cesareti Kılınçarslan'ı endişeye sevkediyordu. Kılınçarslan'ın *Amasya* mağlûbiyeti halkın gözünden düşmesini mûcip olmuştu. Bu durumdan Kadı Burhaneddin Ahmed istifade ediyordu. Kılınçarslan, sabık hükümdarı Ali Bey'in zevcesi ve çocuk hükümdarın annesini alarak mevkiini tahkim etmek istemişti[82]. Bundan başka Burhaneddin'i merkezden uzaklaştırmağı düşünen Kılınçarslan, onu *Kay-*

[81] Kılınçarslan Selçukî hanedanındandır. *Doğu Karahisar* hâkimi idi. Amasya tarihine göre Kılınçarslan Altunbaş Selçukî'nin torunu ve Mesud'un oğlu imiş (C. III, s. 83, 96) *Kılınçarslan* bazı muharebelerde ve bilhassa *Erzincan* seferinde Ali Bey'e yardım etmiş ve bu suretle hatırlı emîrler arasında yer almıştır.

[82] Hayrullah Efendi, Hükümdar Ali Bey'in zevcesinin adını Sülübey olarak yazar ve yanlış olarak o kadını Kadı Burhanettin Ahmed'in aldığını söyler (C. V, s. 44).

seri tarafındaki *Karahisar*'a göndermek istemiştir. *Bezm-ü Rezm*'e göre maksadı orada Burhaneddin'e suikasd ettirmekti. Bu haller sebebiyle Kılınçarslan ile Burhaneddin'in araları iyiden iyiye açılmıştı. Kılınçarslan, Burhaneddin'e bir suikasd tertip ettiyse de müteveffa hükümdar Ali Bey'in zevcesine mensup birisi bundan Burhaneddin'i haberdar etmişti. Bunun üzerine Burhaneddin de Kılınçarslan'ı öldürmeğe karar vererek yeğeni Şeyh Müeyyed'le görüştü ve iş takarrur etti. Şeyh Müeyyed, zuhur eden fırsatta Kılıçarslan'ı öldüremedi. İkinci bir fırsat zuhuruna intizar edildi. Bir gün Sivas haricinde Kılınçarslan'la birlikte gezinirken Kılınçarslan'ı öldürdü; yine aynı günde Kılınçarslan'ın amcası Keyhusrev'de aynı akibete uğradı.

Bu cinayetler üzerine Burhaneddin heman şehre gelerek keyfiyeti hazır bulunan erkâna ve halka anlattı, Kılınçarslan'ın kendi aleyhine tertiplerini izah etti. Meclis kendisine hak verdi ve bir reis intihap edilmesini söyledi, ahali kendisini intihap etti. Bu suretle Kılınçarslan'ın ortadan kalkmasiyle küçük hükümdara Kadı Burhaneddin nâib oldu[83].

Yeni nâib, çocuk hükümdarı yanına alarak her gün divan yaparak kararlar veriyordu, pek az bir müddet sonra onu da kaldırarak bütün işleri yalnız başına eline aldı (782 Zilkade = 1381 Ocak).

Hal'edilen Mehmed Çelebi'nin âkibeti meçhuldür. *Dürer-i Kâmine* ve *Enba-ül-gumr*'de –iki eserde İbn-i Hacer'indir– 792 H. (1390 M.)'de Kadı Burhaneddin tarafından öldürüldüğünü yazar. İbn Haldun da aynı mütalâadadır. (788 H. 1386 M. ve 789 H. 1387 M.) senelerinde Burhaneddin Ahmed'e karşı tertip edilen suikasdda sabık küçük hükümdarın dahli olduğu halde Burhaneddin Ahmed babası Ali Bey ile olan hukuka mebni Mehmed Bey'i affetmişti[84]. Sonra Sivas muhasarası esnasında, Mehmed Çelebi'nin Sivas kalesinde bulunup bir kölesini kemend ile indirerek Mısır ordusu kumandanı Yolboğa'yı teşvik etmiş olmasına nazaran, Mehmed

[83] Bütün bu tertipler, hükümdarlığı elde etmek isteyen Kadı Burhaneddin Ahmed'in düzenlemesiyle olduğu olayların tetkikinden anlaşılmaktadır.

[84] Burhaneddin, suikasd mürettiplerinin bir kısmını öldürüp bir kısmını affetmişti. سلطان همه را عفو فرمود و از گناه ایشان تجاوز نمود و از پسر علی بلك كه تاب اعلی وقدح معلی بود بسبب حقوق مجالحت و مصاحبت كه با پدر او مؤكد داشت اغماض و اعراض كرد و ازجرم او در گذشت (Bezm-ü Rezm, s. 329).

Çelebi'nin 790 H. (1387 M.)'de hayatta olup İbn Hacer'in yazdığına göre, ihtimal daha sonra 792 H. (1390 M.)'de katledilmiştir.

Eretna Hükümdarlarının Sikkeleri

Alâüddin Eretna'nın 740 hicrisinden sonraki bir sikkesi. Bu sikke müstakil olduğu tarihte kesilmiştir.

bir yüzü

السلطان الاعدل
علاء الدنيا و الدين
خلدالله ملكه
اربعين سبعمايه

diğer yüzü

ابو بكر
لا اله الا الله
محمد
رسول الله
عثمان

Yine aynı yukarıki sikkeye müşabih diğer bir sikkenin etrafında hulefâ-yı râşidîn isimleri yoktur. Tarih-i silinmiştir. Bunlardan başka *Sivas*'da basılan üçüncü bir sikkesiyle *Madenşehir*'de basılan dördüncü sikkesi merhum Ahmed Tevhid Bey'in (Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye) Kataloğu kısm-ı rabi, s. 427, 238 de neşrolunmuştur.

Eretna'nın oğlu *Giyasüddin Mehmed Bey*'in de 761 H. (1359 M.) tarihli *Erzincan*'da basılmış bir gümüş sikkesinin şekli şöyledir :

محمد ارتنا
السلطان الاعظم
غياث الدنيا و الدين
خلدالله ملكه
ضرب سنه ٧٦١
ارزنجان

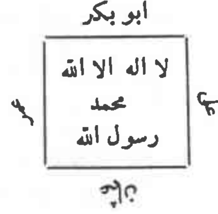
لااله الا الله
ابو بكر عمر
على
عثمان

Bundan başka Gıyasüddin Mehmed Bey'e ait *Aksaray*, *Bayburt*, *Sivas*, *Tokat*, *Kayseri*, *Çorum*, *Samsun* ve diğer bazı mahal ve mevki isimleri okunan mahallerde sikkeleri görülüyor [85].

Mehmed Bey'in oğlu Alâüddin Ali Bey'in 767 H. (1365 M.)'de kesilmiş gümüş bir sikkesinin klişesi şöyledir :

[85] *Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu, kısm-ı râbi sahife* 430 - 436.

... السلطان الاعظم
... الدنيا والدين
خلدالله ملكه
ضرب سنه ٧٦٧
ار[زنجان]

Yine Ali Bey'in 768 H. (1366 M.) tarihli *Erzincan*'da kesilmiş bir sikkesiyle aynı tarihte *Kegonya*, yâni *Doğu Karahisar*'da darbedilmiş diğer bir sikkesi ve bunlardan başka kesildiği şehirler belli olmayan birkaç sikkesi daha vardır[86].

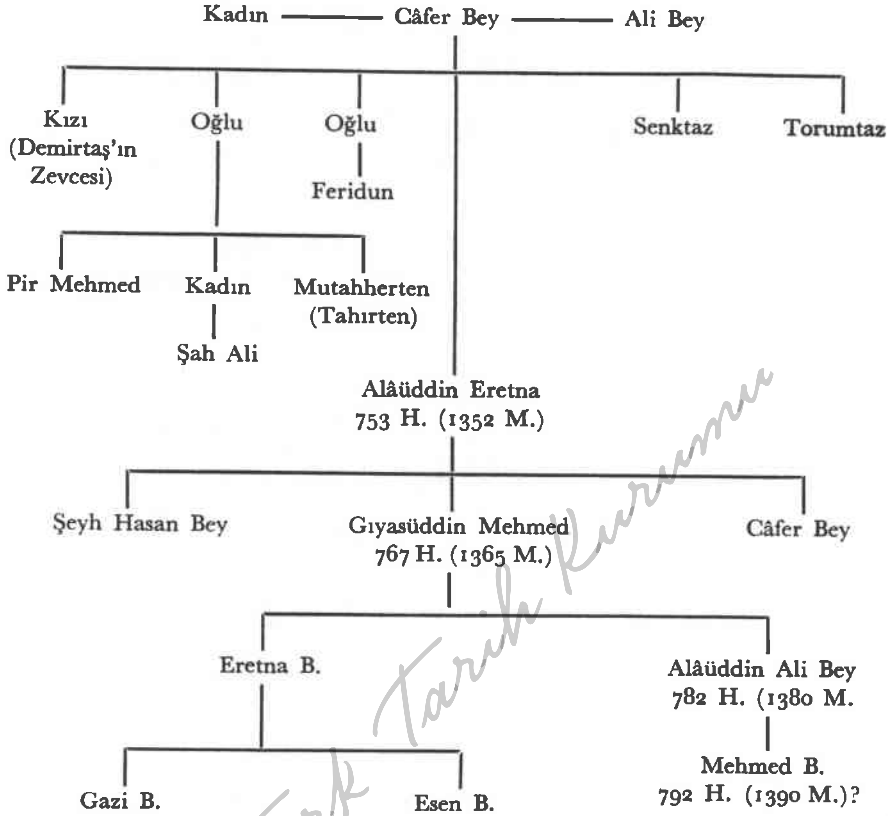
Meskûkât kataloğu dördüncü kısımda s. 440 da Ali damgalı bir sikke daha mevcut olup bu da Mehmed bin Eretna sikkelerine benzediğinden Alâüddin Ali Bey'e aid olması muhtemeldir.

* * *

Olayların tetkikinden anlaşılacağı üzere Orta Anadolu'nun en buhranlı zamanında Eretna'nın kiyasetli idaresi sayesinde kurulan bu devlet, ancak onun hayatında bir varlık göstermiş ondan sonra devlete tahakküm eden ve hükümdar hal' ve katleden emîrlerin ihtiraslariyle zayıf çocuk hükümdarlar elinde kırk altı sene gibi kısa bir müddette sona ermiştir.

Tarih-i Olcaytu, Bezm-ü Rezm, Tarih-i Osmanî Encümeninin Osmanlı Tarihi, Düvel-i İslâmiye, Şikârî, Ahmed Tevhid Beyin Tarih Encümeni Mecmuasındaki Makalesi, Cami-ud-Düvel, Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi, Sivas şehri isimli eserlere göre Alâüddin Eretna ve evlâdı Şerecesi.

[86] *Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu, kısm-ı râbi, s.* 437 - 439.

Kadın
Câfer Bey
Ali Bey
Kızı (Demirtaş'ın Zevcesi)
Oğlu
Oğlu
Feridun
Senktaz
Torumtaz
Pir Mehmed
Kadın
Şah Ali
Mutahherten (Tahırten)
Alâüddin Eretna 753 H. (1352 M.)
Şeyh Hasan Bey
Gıyasüddin Mehmed 767 H. (1365 M.)
Câfer Bey
Eretna B.
Alâüddin Ali Bey 782 H. (1380 M.
Gazi B.
Esen B.
Mehmed B. 792 H. (1390 M.)?